

ÎNCĂLCAREA BUNEI-CREDINȚE – ELEMENT DE APRECIERE A CLAUZEI ABUZIVE ÎN CONTRACTUL DE CONSUM

Olesea PLOTNIC

Catedra Drept al Antreprenoriatului

L'idée de la bonne foi contractuelle est mise en œuvre pour justifier l'annulation de certaines clauses d'irresponsabilité ou de non-obligation qui déséquilibrent manifestement les relations contractuelles. Dans la Rome antique, la bonne foi était saisie au regard du comportement standard des gens de bien : *Bona fides est officium viri boni* [1]. Ainsi selon A.Volansky, à Rome la bonne foi «ne se réfère pas tant à l'état intérieur des sujets (...) que plutôt à la conformité du lien juridique avec un usage suivi par les gens de bien: elle indique un état de conformité sociale». Larombière indiquera qu'il s'agit de respecter «la confiance établie entre gens d'honneur et de probité» [2]. Un siècle plus tard, J.Dabin, rappelant que les «droits doivent être exercés civilement, dans un esprit de sociabilité humaine et de civilisation», invitera le juge à se référer pour son appréciation à «la morale des honnêtes gens» [3]. Dans cette perspective, l'hypocrisie du contractant, l'incohérence de son comportement et les formes les plus grossières d'indifférence aux intérêts de contractant apparaîtront très généralement comme des déloyautés [4]. Selon Jossierand «en droit moderne, les contrats sont de bonne foi; c'est dans une atmosphère salubre, et non viciée, qu'ils doivent se préparer, se conclure, s'exécuter et se dénouer (...); les éloigner de ce but, c'est commettre un abus du droit contractuel» [5].

Ideea de bună-credință contractuală este pusă în aplicare pentru a justifica anularea anumitor clauze de ireponsabilitate sau de neexecutare, care creează un dezechilibru semnificativ în relațiile contractuale.

Inserarea bunei-credințe în categoria criteriilor de determinare a clauzelor abuzive îi conferă acesteia un nou rol, și anume – acela de „criteriu de control al clauzelor abuzive”, după cum se poate deduce din prevederile art.3 și art.5 din Legea privind clauzele abuzive, nr.256 din 09.12.2011.

Recurgerea, în scopul suprimării clauzelor abuzive, la criteriul bunei-credințe, considerat, de altfel, fundamentul abstract al clauzelor abuzive, se motivează prin existența abuzului de drept exercitat de partea contractantă mai puternică din punct de vedere economic. Acest abuz are drept consecință instalarea echilibrului contractual și, astfel, ocolirea obligației de bună-credință, care are ca efect ducerea în eroare a părților, atât la momentul perfectării contractului, cât și pe durata executării acestuia [6,7].

În conformitate cu art.16 lit.a) al Legii nr.105-XV din 13.03.2003, „consumatorul, la încheierea contractelor, are dreptul de a lua liber decizia la achiziționarea produsului, serviciului, fără a i se impune în contracte clauze abuzive sau care pot favoriza folosirea unor practici comerciale incorecte, de natură a influența opțiunea acestuia”.

În conformitate cu art.513 din Codul civil al Republicii Moldova, „(1) Debitorul și creditorul trebuie să se comporte cu bună-credință și diligență la momentul nașterii, pe durata existenței, la momentul executării și stingerii obligației. (2) Este nulă clauza prin care se derogă de la prevederile alin.(1).”

De fapt, textul alineatului (1) este o reiterare și o dezvoltare în domeniul obligațiilor a dispozițiilor cu caracter general ale art.9 din Codul civil: „Persoanele fizice și juridice trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile cu bună-credință, în acord cu legea, cu contractul, cu ordinea publică și cu bunele moravuri. Buna-credință se prezumă până la proba contrară”. Dacă art.9 se referă numai la exercitarea drepturilor și la executarea obligațiilor, art.513 extinde această obligație de diligență și comportament de bună-credință și la încheierea, pe toată durata existenței, executării și stingerii, raportului obligațional.

Totuși, ce este buna-credință? Sau: în ce constă această obligație ori îndatorire de comportare cu bună-credință și diligență? Legiuitorul nu definește conceptul de bună-credință, cu toate că îl utilizează foarte des. Această sarcină i-a revenit doctrinei și jurisprudenței. Doctrina a identificat două forme de manifestare a bunei-credințe în raporturile juridice civile care constituie, de fapt, funcțiile aceleiași concept al bunei-credințe. Aceste două funcții sunt: loialitatea în acte juridice, în special în contracte, și credința eronată, constând în a crede din eroare că se acționează conform legii și de care se ține seama pentru a-l proteja pe cel interesat contra consecințelor iregularității actului. Este limpede că în cazul prezentului articol este vizată prima funcție: loialitatea în actele juridice [8]. Autorul S.Golub a decelat elementele constitutive ale acestei forme de manifestare a bunei-credințe [9]:

- a) Intenția dreaptă, rezultanta loialității și probității, implică întotdeauna absența dolului și a fraudei, violenței, precum și fidelitatea în angajamente; de asemenea, probitatea sau loialitatea antrenează absența îndoielii, ignoranță corectă și justificată, care în drept poartă denumirea de eroare scuzabilă.
- b) Diligența determină săvârșirea de acte sau fapte cu prevederea rezultatului circumscris în limitele legii.
- c) Legalitatea, adică săvârșirea unor acte cu conținut licit, este fațeta juridică a ordinii ca valoare morală.
- d) Abținerea de la vătămarea sau de la păgubirea altuia cu ocazia instrumentării actului juridic.

Noțiunea de bună-credință poate fi înțeleasă diferit, în funcție de elementul care predomină în conținutul acesteia: cel subiectiv sau cel obiectiv [10]. Astfel, prin prisma elementului subiectiv, buna-credință implică un comportament diligent, de cooperare, în vederea realizării scopului contractului în ceea ce privește executarea lui, fapt care are ca urmare aprecierea bunei-credințe *in concreto*. Pe de altă parte, elementul obiectiv transformă buna-credință într-o modalitate de stabilire a dezechilibrului, caz în care aceasta se va stabili *in abstracto* [11]. În opinia noastră, buna-credință reprezintă o normă obiectivă de comportament, deoarece această accepțiune prevalează analiza clauzelor abuzive.

În fine, în ceea ce privește noțiunea de bună-credință, aceasta poate fi definită simplu: „Este de bună-credință cel care are un comportament onest și conștiincios și cel ce observă un comportament loial, cinstit, lipsit de răutate” sau cel care „are bunăvoință, loialitatea, preocuparea de a suporta cheltuieli în profitul cocontractantului săi, de a colabora cu el, de a-i facilita situația, într-un cuvânt – de a-l iubi ca pe un frate” [12,13].

De altfel, în doctrina franceză unii autori consideră că de multe ori conceptul de bună-credință este interpretat inexact, astfel încât se înaintează două propuneri, și anume: de pe o parte, buna-credință nu trebuie confundată cu loialitatea (A) și, pe de altă parte, absența bunei-credințe nu este sinonimul prezenței de rea-credință (B) [14].

A) Loialitatea dincolo de sensul de bună-credință

În doctrină, „loialitatea” frecvent se confundă cu „buna-credință”, astfel încât unii autori țin să distingă ambele noțiuni, considerând că termenul „loialitate” este mult mai precis sau mai puțin larg, ceea ce, în consecință, nu poate cuprinde înțelegerea mecanismului de abuz de drept în contracte [15,16].

Astfel, Y.Picod, în lucrarea sa consacrată obligației loialității la executarea contractului, ține să demonstreze că ambele noțiuni, loialitatea și buna-credință, nu pot fi asimilate [17]. Constatând caracterul polisemantic al bunei-credințe, autorul admite că e preferabil de a utiliza în contracte noțiunea de loialitate, care, după dânsul, este mult mai precisă și, prin urmare, mai adaptată de a governa relațiile contractuale. În plus, doctrinarul francez propune de a distinge, în sensul loialității, două tendințe, și anume: loialitatea contractuală și loialitatea contractanților.

Loialitatea contractuală permite, întâi de toate, de a determina conținutul obligatoriu al contractului și impune executarea utilă a contractului. Noțiunea de buna-credință s-ar referi la o atitudine diligentă din partea creditorului sau debitorului. Pentru Ph. Stoffel-Munck, loialitatea contractuală intervine cu ideea respectării scopului economic urmărit de către agentul economic [18].

Pe lângă această loialitate contractuală, apare și loialitatea contractantului, ce permite a aprecia conduita partenerilor contractuali. Se are în vedere, deci, de a controla comportamentele contractanților atât ca debitori, cât și ca creditori. Loialitatea contractantului privește executarea contractului, indiferent de conținutul acestuia, fie drepturi sau obligații.

În baza celor expuse mai sus, susținem că loialitatea trebuie considerată o noțiune mult mai largă decât buna-credință și, prin consecință, mai largă decât abuzul de drept în cazul clauzelor abuzive.

B) Rea-credința dincolo de absența bunei-credințe

„*Ce n'est pas parce que je ne t'aime pas que je te hais!*” (Eu te urăsc nu pentru că nu te iubesc!) Iată cum printr-o frază reușită autorul francez Y.Picod nu a ezitat să demonstreze că absența bunei-credințe nu se echivalează cu rea-credința [19]. După Y.Picod, „ar fi admisibil de afirmat în limbajul literar că a iubi înseamnă a se abține de orice ură? De fapt, aceasta ar fi o concepție destul de tristă și pesimistă a dragostei” [20]. Astfel, fiecare noțiune are conținutul său propriu. Va fi de rea-credință cel ce nu-și execută obligația sa, însă de bună-credință va fi debitorul care nu face tot posibilul în vederea asigurării executării obligației sale asumate.

După B.Fages, atitudinile pozitive, în sensul contractului, adică serviciului de interes contractual comun, trebuie să fie conduse de buna-credință [21]. Atitudinile mai negative, adică actele juridice de la care contractanții trebuie să se abțină, sunt controlate de rea-credință. Astfel, rea-credința nu va completa aceeași funcție în cadrul relației contractuale ca și buna-credință.

Dacă pentru unii buna-credința implică o atitudine neutră, atunci pentru alții anume aceasta permite a controla comportamentele pozitive. Altfel spus, „eu pot fi de bună-credință, deoarece eu respect contractul, și anume: prin executarea obligației mele; însă, eu pot fi de bună-credință, deoarece, în afara respectării contractului, eu respect și partenerul meu contractual” [22].

Reconcilierea conceptelor de bună-credință și de rea-credință nefiind posibilă, aceiași autori admit, deci, că rea-credința corespunde abuzului de drept [23]. Prin urmare, noțiunea de bună-credință poate fi înțeleasă diferit, în funcție de elementul ce predomină în conținutul acestuia.

În dreptul francez, art.1134 alin.(3) din Codul civil reglementează instituția de bună-credință ce are ca efect de a susține profundele mișcări consumeriste din sec.XX [24]. Doctrinarul francez J.Carbonnier, debutând opinia sa prin afirmarea conform căreia tribunalele franceze foarte rar fac apel la această noțiune, „din motiv că o consideră inutilă”, constată că „în final se creează impresia că exigența de bună-credință tinde să devină o noțiune generală în dreptul contractelor” [25,26]. După alți autori, buna-credință este frecvent utilizată de către magistrați, cu toate că majoritatea deciziilor judiciare se referă în general la art.1134 [27]. Astăzi în Franța, indiferent de mecanismul utilizat, buna-credință sau drepturile contractuale nu se pot realiza decât cu condiția respectării bunului simț și a echității. După G.Ripert, buna-credință este una dintre modalitățile folosite de către legiuitor și tribunale pentru a asigura penetrarea regulilor morale în dreptul pozitiv [28].

Pe plan european, Directiva nr.93/13/CEE din 5 aprilie 1993 dispune: „Deoarece, potrivit criteriilor general acceptate, aprecierea caracterului abuziv al clauzelor, în special în cadrul activităților publice de vânzare sau furnizare, prin care se asigură servicii colective care iau în considerare solidaritatea dintre utilizatori, trebuie completată cu mijloace pentru efectuarea unei aprecieri globale a diferitelor interese implicate, întrucât:

- aceasta constituie o cerință de bună-credință;
- la aprecierea bunei-credințe trebuie acordată o atenție deosebită forței pozițiilor de negociere ale părților, faptului de a ști dacă consumatorul a fost încurajat să-și dea acordul pentru clauza în cauză și dacă bunurile sau serviciile au fost vândute sau furnizate la cererea expresă a consumatorului;
- condiția de bună-credință poate fi îndeplinită de vânzător sau furnizor atunci când acesta acționează în mod corect și echitabil față de cealaltă parte de ale cărei interese legitime trebuie să țină seama”.

Astfel, Directiva nr.93/13/CEE, în preambul, justifică recurgerea la criteriul general al bunei-credințe prin prisma necesității unei evaluări globale a diferitelor interese ale părților implicate în contract. De asemenea, se subliniază faptul că obligația de bună-credință va fi considerată îndeplinită în măsura în care profesionistul va acționa în mod echitabil în ceea ce îl privește pe consumator și interesele acestuia, accentul fiind pus pe posibilitatea, puterea de negociere a cocontractantului și pe faptul de a ști în ce măsură consumatorului i-a fost indus consimțământul sau dacă serviciile sau bunurile au fost furnizate ca urmare a unei comenzi explicite a consumatorului [29].

Din cele expuse mai sus rezultă că buna-credință se află la baza luptei împotriva clauzelor abuzive, căci aplicarea sa la stadiul executării contractului pentru suprimarea acestor clauze este unanim admisă de doctrină.

Referințe:

1. Volansky A. Essai d'une définition expressive du droit basée sur l'idée de bonne foi / Thèse. - Paris, 1929, n°123, p.259.
2. Larombiere L. Théorie et pratique des obligations. Tome I. - Paris, 1857, p.364.
3. Dabin J. Le droit subjectif. - Paris: Dalloz, 1952.
4. Stoffel-Munck Ph. L'abus dans le contrat. - Paris: L.G.D.J, 2000, p.197.
5. Jossierand L. Essai de téléologie juridique. De l'esprit des droits et de leur relativité. Théorie dite de l'abus de droit. - Paris: Dalloz, 1939 (réédition Paris- 2006) p.125.
6. Popa I.-F. Reprimarea clauzelor abuzive // Pandectele române, 2004, n°2, p.208.
7. Jaluzot B. La bonne foi dans les contrats. Etudes comparative de droit français, allemande et japonais. - Paris: Dalloz, 2001, p.228.
8. Gherasim D. Buna-credința în raporturile juridice civile. - București, 1981.
9. Golub S. Comentariul art.513 din Codul civil al Republicii Moldova. Vol.II. - Chișinău: ARC, 2005, p.41-43.
10. Jaluzot B. La bonne foi dans les contrats. Etudes comparative de droit français, allemande et japonais. - Paris: Dalloz, 2001, p.229-230.
11. Popa I.-F. Reprimarea clauzelor abuzive // Pandectele române, 2004, n°2, p.195.
12. Flour J., Aubert J.-L. et Savaux E. Les obligations. Tome 2: Le fait juridique. 10e édition. - Paris: Armand Colin, 2003, p.278.

13. Seriaux A. Les obligations. - Paris: P.U.F., coll.dr. fondamental, 1992, p.201.
14. Bigiaoui-Duhamel L. L'abus de droit en droit du travail, thèse dact. - Paris, 2002, p.233; Aynes L. L'obligation de loyauté, in L'obligation, Archives de philosophie du droit. Tome 44. - Paris: Dalloz, 2000, p.195-196.
15. Ibidem.
16. Corrigan-Carsin D. Loyauté et droit du travail, in Mélanges en l'honneur d'Henry Blaise. - Paris: Economica, 1995, p.125-126.
17. Picod Y. Le devoir de loyauté dans l'exécution du contrat, L.G.D.J., coll.biblio. dr. privé, tome 208, 1989; *Idem.* L'exigence de bonne foi dans l'exécution du contrat, in le juge et l'exécution du contrat, colloque IDA Aix-en Provence, P.U.A.M., 1993, p.57-58.
18. Ibidem.
19. Stoffel-Munck Ph. L'abus dans le contrat. Essai d'une théorie. - Paris: L.G.D.J, 2000, p.83.
20. Picod Y. L'exigence de bonne foi dans l'exécution du contrat, in le juge et l'exécution du contrat, colloque IDA Aix-en Provence, P.U.A.M., 1993, p.25.
21. Ibidem.
22. Fages B. Le comportement du contractant. - P.U.A.M., 1996.
23. Seyssel M.-A. L'abus de droit dans les contrats, thèse pour le doctorat de l'Université de Savoie présentée et soutenue le 15 octobre 2004, directeur de thèse M. Paisant G., p.225.
24. Laurent Ph. La bonne foi et l'abus de droit de résilier unilatéralement les contrats de concession, Petites affiches 8 mars 2000, n°48, Doctr., p.8.
25. Bénabent A., La bonne foi dans l'exécution du contrat, Rapport français, in La bonne foi, Travaux de l'Association H.Capitant, tome XIII, Litec, 1992, p.291-292; Pycod Y. L'exigence de bonne foi dans l'exécution du contrat, in Le juge et l'exécution du contrat, colloque IDA Aix-en-Provence, P.U.A.M., 1993, p.57-58.
26. Carbonnier J. Droit civil, tome 4: les obligations. - Paris: P.U.F., coll.Thémis dr. privé, 21e édition, p.218.
27. Ibidem.
28. Seyssel M.-A. L'abus de droit dans les contrats, thèse pour le doctorat de l'Université de Savoie présentée et soutenue le 15 octobre 2004, directeur de thèse M. Paisant G., p.141; Karimi A. Les clauses abusives et la théorie de l'abus de droit. - Paris: L.G.D.J., 2001, p.288.
29. Ripert G. La règle morale dans les obligations civiles. 4e édition. - Paris: L.G.D.J., 1949, p.157-158.

Prezentat la 26.04.2012